

**Богдан Яцун, аспірант кафедри новітньої історії
України, Львівського національного університету ім. Івана
Франка**

**Церква і націоналістичний рух: Між співпрацею і
протистоянням. Галичина, 20-30 роки ХХ століття.
Ідеологічний і політичний аспекти взаємин.**

"Кожен націоналізм повинен виростати з духовности даної нації, а що кожній людині є іманентна віра в Бога, і кожна націю

так чи інакше формувала християнська чи взагалі релігійна духовність, отже фактично кожен націоналізм повинен займати конструктивно-афірмуєче відношення до релігії, бо немає націоналізму без традиціоналізму"...

Ярослав Стецько, 1969 р.

Тема цієї статті стосується найбільш важливих суспільних явищ минулого, які просто неможливо оминати при дослідженні інтелектуальної і політичної історії українського та більшості європейських народів в ХІХ-ХХ століттях, а саме: співвідношення традиційних релігійних та новочасних секуляризованих ідеологій та суспільних рухів, зокрема, співвідношення християнства й націоналізму, взаємин християнських Церков і національних рухів.

Ідеї Бога, батьківщини й нації, засади християнської релігії та ідеології націоналізму як колись, так і тепер є визначальними духовними орієнтирами у житті значної частини людей. Є підстави сподіватись, що вони можуть відіграти позитивну суспільно-творчу роль у розвитку сучасного українського суспільства, у розбудові української держави. Саме дослідженню їх значення та співвідношення в минулому українського народу великою мірою присвячена ця стаття. У ній здійснена спроба охарактеризувати деякі головні питання у взаєминах Греко-Католицької Церкви й українського національного руху в Галичині в 20-30 рр. ХХ ст.

При дослідженні цієї теми автор спирався на вже існуючі актуальні дослідження. Це, між іншим, роботи українських дослідників у діаспорі та північноамериканських дослідників: Михайла Сосновського [36], Івана Лисяка-Рудницького [23; 24], Олександра Мотиля [58], Андрія Кравчука [57], Богдана Будуровича [56], Івана-Павла Химки [44; 45]; сучасних дослідників в Україні: Івана Голубенка [4], Олександра Зайцева [12; 13], Михайла Швагуляка [53]; а також роботи польських дослідників: Рішарда Тожецького [39], Анджея Земби [14]. Джерельну базу цієї роботи в

основному становлять документи, опубліковані в періодичних та неперіодичних виданнях досліджуваного періоду і збірниках [31; 42; 51], а також архівні матеріали [50].

Головні тенденції розвитку політичного, економічного та духовного життя галицьких українців, як і загалом усього українського народу, в 20-30 рр. ХХ ст. в основному були визначені наслідками української національно-визвольної боротьби 1917-20 рр. Усупереч своєму прагненню до державної самостійності, українці знову були насильно включені до складу чужонаціональних держав, які проводили щодо них виразно дискримінаційну та асиміляційну політику. Польська державна політика щодо галицьких українців була спрямована на ліквідацію процесу українського націотворення та обмеження можливостей соціального розвитку та росту українців. Однак, порівняно з відповідною політикою комуністичного режиму в Радянському союзі в міжвоєнний період, репресивні заходи польської держави щодо українців були відносно слабкими та не змогли серйозно підірвати розвиток української національної спільноти в Галичині. Відчуженим від польської держави галицьким українцям, попри репресії, вдалося розбудувати сильне національне громадянське суспільство, що охоплювало усі сфери тогочасного суспільного життя [5: 192-210; 53: 111-120]. Український національний рух і Греко-Католицька Церква були головними ідеологічними та організаційними чинниками в українському суспільно-політичному житті в Галичині в міжвоєнний період.

Визначальна роль національного руху в українському суспільстві в Галичині була зумовлена незадоволеністю національно-визвольних прагнень галицьких українців. Український національний рух як суспільно-політичний рух галицьких українців був спрямований на формування української нації та здобуття нею державної незалежності. В цьому відношенні є підстави вважати його проявом націоналізму згідно із широким трактуванням націоналізму, що є характерним для більшості ідеологічних концепцій націоналізму. Зокрема, вважаємо слушним визначення націоналізму, запропоноване англійським дослідником Ентоні Смітом: "Ідеологічний рух за досягнення й утвердження незалежності, єдності та ідентичності «нації»", що проголошує націю природною, головною і необхідною формою суспільно-політичної організації людства та надає перевагу інтересам нації перед інтересами інших соціальних груп та індивідів [35: 81-82]. Із широким трактуванням націоналізму в основному збігається його визначення, запропоноване авторитетним українським дослідником Анатолієм Свідзинським: "Націоналізм є думка, воля й дія нації,

спрямовані на розбудову незалежної держави на своїй етнічній території" [33: 32]. Ідеологія націоналізму, природно, домінувала серед галицьких українців в умовах національного пригнічення та недавньої збройної боротьби за національне визволення, однак вона не була виключною підставою українського національного руху в Галичині в міжвоєнну добу. Ідеологічні засади лібералізму, соціалізму, консерватизму, соціальної доктрини Католицької Церкви становили основу для розвитку різних суспільно-політичних течій у межах національного руху [23; 12: 70- 73].

Самоназва "націоналіст" серед галицьких українців в 20-30 рр. була досить популярною і використовувалась різними політичними організаціями. Проте з кінця 20 рр. в галицькому суспільстві назва й поняття націоналізму в основному стали пов'язуватись з тільки з одною політичною течією в межах національного руху. Головним організаційним виразником цієї течії була Організація Українських Націоналістів під проводом Євгена Коновальця (далі - ОУН), а головним ідейним натхненником - один із найвидатніших українських публіцистів у ХХ ст. Дмитро Донцов, який, проте, не був членом цієї організації. Представники ОУН виразно ставили під сумнів право інших українських політичних утворень називати себе "націоналістичними" та врешті здійснили відповідний вплив у цьому питанні на тогочасну українську суспільно-політичну думку в Галичині [12: 71-72]. Однак тогочасний український націоналістичний рух в Галичині (у поданому вище трактуванні націоналізму) не можна ототожнювати виключно з ОУН. На нашу думку, весь тогочасний український національний рух в Галичині, незважаючи на відмінні ідейно-політичні течії в його межах, був в своїй суті націоналістичним, оскільки відстоював ідею національної самостійності й державності українського народу. ОУН становила тільки одну, хоча дуже впливову, течію тогочасного українського націоналізму, яку з огляду на суттєві елементи в її ідеології та політичній практиці можна охарактеризувати як радикально-націоналістичну. У своїй діяльності ОУН засновувалась на радикальному варіанті націоналістичної ідеології, яка була близькою до абсолютизації суспільної вартості нації та її інтересів. Діячі ОУН вважали, що в час боротьби за національне визволення і на етапі утвердження національної держави усі українці мають бути максимально об'єднані навколо найвищого ідеалу - ідеї національної державності, тому відкидали ідеологічний і політичний плюралізм в формі багатопартійності як перешкоду на шляху до цього. ОУН стверджувала необхідність застосування будь-яких ефективних засобів для реалізації ідеї національної держави. Цим теоретичним засновкам відповідала політична практика

організації, одною з суттєвих форм якої був збройний терор проти "ворогів України". Жертвами терору ОУН ставали не тільки чужинці, але й "національні зрадники" [31: 3-47; 28; 24].

Виразна відмінність політичної тактики національно-визвольної боротьби (за наявності єдиної мети - здобуття національної державності) дає підстави вирізнити в національному русі в міжвоєнний період за цією ознакою два головні суспільно-політичні напрямки - поміркований, еволюційний, і радикальний, революційний, які в 30 рр. різко конкурували між собою. Представники поміркованого напрямку, головним виразником його було Українське Національно-Демократичне Об'єднання (далі - УНДО), який становили переважно легальні політичні партії, вважали, що легальний розвиток національного руху в межах суспільно-політичної системи Польщі є кращим із можливих засобів для захисту українських національних інтересів у міжвоєнний період. Організація українських націоналістів, що діяла у підпіллі, намагалась вести революційну збройну боротьбу за національне визволення та відкидала можливість компромісу з репресивним польським режимом [49: 64-73; 28: 137-141].

Велика роль Греко-Католицької Церкви (далі - також ГКЦ) у житті галицьких українців в 20-30 рр. зумовлювалася не тільки тим, що вона була в тому часі майже безальтернативним і традиційним носієм християнської релігії серед галицьких українців. Як і у попередні десятиліття, так і в означений період, в умовах незначної секуляризації українського суспільства, релігійно-конфесійна приналежність переважної більшості галицьких українців була важливою складовою і навіть підвалиною їх індивідуальної та національної тотожності.

Ставлення польської держави до Греко-Католицької Церкви в 20-30 рр. розвивалось в руслі їх асиміляційно-репресивної політики щодо галицьких українців загалом і мало на меті денационалізацію Церкви, тобто усунення прихильників українського національного руху з рядів греко-католицького духовенства на користь лояльних до польської держави. Проте опіка Ватикану, формалізована конкордатом 1925 р., не давала польському уряду можливості проводити щодо ГКЦ надто свавільну політику підпорядкування, жертвою якої в цей же період стала Православна Церква українців на Волині. Це дозволяло греко-католицькому єпископату зберігати значну самостійність у діяльності своєї Церкви [14].

В міжвоєнний період Греко-Католицька Церква була важливою складовою українського суспільства в Галичині, і її

діяльність мала великий вплив на його розвиток. В 20-30 рр. ГКЦ згідно з ініційованою Ватиканом "Католицькою Акцією" та оновленою суспільною доктриною католицизму, суттєво активізувала свою пастирську діяльність. Свідченням росту суспільного впливу Церкви в українському суспільстві в Галичині в міжвоєнні десятиліття було, зокрема, збільшення кількості культурно-освітніх закладів, які розвивали свою діяльність під опікою Церкви, та зміцнення в межах українського національного руху католицької суспільно-політичної течії. Її становили ряд суспільно-політичних організацій, що вели свою діяльність на ідейних засадах Греко-Католицької церкви та під визначальним впливом греко-католицького духовенства. [3: 117-217; 56].

Взаємини Греко-Католицької Церкви й українського національного руху в 20-30 рр. в Галичині, а можливо в ХІХ-ХХ ст. загалом, ефективно, на нашу думку, аналізувати і оцінювати через співвідношення позицій та інтересів обох сторін - релігійного й національного суспільних рухів. Характер цих взаємин, переважання в них взаєморозуміння чи навпаки суперечностей, визначалися взаємним ставленням і Церкви і національного руху до позицій та інтересів один одного як на теоретичному, так і на практичному рівнях, в ідеологічній, політичній, економічній та інших площинах суспільного життя. Очевидно, кожна зі сторін взаємин прагнула, щоб її позиції та інтереси поділялися або принаймні толерувалися іншою стороною. Для греко-католицького духовенства було однозначним, що "сильна держава, могутній нарід тоді, коли їх оживотворює католицька релігія..." [34: 106]. В 1938 р. єпископат ГКЦ у своєму зверненні до українського народу з нагоди 950-ліття хрещення Руси-України наголошував: "Відродження нації можливе тільки на тривких підставах Христової науки" [48].

З свого боку, представники українського національного руху підкреслювали необхідність підтримки українськими Греко-Католицькою й Православною Церквами національних прагнень українського народу, відданості духовенства національним інтересам, незалежності українських Церков від чужонаціональних сил. Щодо цього УНДО стверджувало: "Релігійне життя українського суспільства тільки тоді зможе свобідно розвиватися і поглиблюватися, коли воно тісно зв'язане з національними змаганнями суспільства, коли Церква не являється оруддям у чужих, ворожих руках" [50: Ф. 408. - О. 1. - Спр. 592].

Визначальним чинником у стосунках Греко-Католицької Церкви й українського національного руху в Галичині в 20-30 рр. був високий ступінь взаємозв'язку і навіть

взаємозалежності між ними, що зумовлювались тим, що обидва ті рухи, релігійний і національний, в міжвоєнний період були традиційними і природними виразниками життєвої постави та ідентичності галицьких українців. Греко-католицизм (релігійно-конфесійна приналежність) і українство (національна приналежність) були головними, необхідними та в цілому взаємонесуперечними складовими індивідуальної та колективної ідентичності переважної більшості галицьких українців. Красномовним свідченням цьому є той факт, що значна частина тогочасних провідних діячів національного руху була синами греко-католицьких священників, зокрема, такі провідники ОУН у Галичині, як Степан Охрімович, Степан Ленкавський, Степан Бандера. З другого боку, значна частина греко-католицького духовенства були провідними діячами і членами українських громадських і політичних організацій, не тільки католицького, а й інших ідейно-політичних напрямків у межах українського національного руху. Серед них, між іншими, були прелат, крилошанин греко-католицької митрополії о. Леонтій Куницький - член центрального комітету УНДО, о. Михайло Блозовський - член проводу Фронту Національної Єдності, о. Ярослав Чемеринський - один з провідних діячів ОУН у середині 30 рр. [4: 291; 28: 273-74].

Характеризуючи взаємини Греко-Католицької Церкви й українського національного руху в Галичині в міжвоєнний період, можна ствердити, що їм була притаманна виразна перевага взаєморозуміння та співпраці над суперечностями та протистоянням. В основному це зумовлювалось, окрім названої вище традиційної та органічної присутності релігійної й національної складових в ідентичності галицьких українців, також іншими чинниками.

1. Дуже важливе значення мала певна спорідненість національної та релігійно-конфесійної тотожностей галицьких українців. Як зауважує канадський дослідник українського походження Іван-Павло Химка, відмінна від сусідніх народів релігійно-конфесійна традиція галицьких українців - уніатство, чи греко-католицизм, - суттєво вплинула на формування на їхній етнічній основі в ХІХ ст. української національної спільноти та на обмеження впливу на них польської та російської націотворчих ідей, суттєвим складником яких були римо-католицизм та православ'я. Греко-католицизм та українська національна ідея взаємно посилювали одне одного

у їх протистоянні з іншими відмінними національними та конфесійними ідентичностями. Це зумовлювало стабільну близькість інтересів Церкви і національного руху та спонукало їх до пошуку взаєморозуміння навіть за умови значних суперечностей [45: 203-206]. Цей чинник зберігав свою актуальність в 20-30 рр. в умовах протистояння галицьких українців асиміляційним намаганням польського та радянського окупаційних режимів, однаково чужонаціональних і чужоконфесійних. В цьому відношенні тогочасні галицькі українці мали усі підстави трактувати ГКЦ як свою національну Церкву, як конфесійний вияв своєї національної самостійності.

2. Творення українського національного руху, а відтак української нації у Галичині в ХІХ - перших десятиліттях ХХ ст. було великою мірою заслугою діяльності представників Церкви (хоча серед греко-католицького духовенства існували та мали значний вплив, особливо в другій третині ХІХ ст., також прихильники альтернативних до української національних ідей, зокрема, москвофіли). До 60 рр. ХІХ ст. представники духовенства були безальтернативними провідниками українського національного руху в Галичині, до 90 рр. ХІХ ст. - незамінними популяризаторами української національної ідеї серед селянства. Щойно наприкінці ХІХ ст. українська світська інтелігенція кількісно і якісно стала спроможною великою мірою самостійно, без підтримки Церкви, розвивати український національний рух на всіх рівнях суспільного життя галицьких українців. В першій третині ХХ століття і 20-30 рр. зокрема, внесок Церкви у розвиток національного життя галицьких українців у ділянці культури, освіти не поступався іншим українським суспільним організаціям [44: 90-94; 56; 3]. ГКЦ підтримала національно-визвольну боротьбу українського народу. В часі українсько-польської війни 1918-19 рр. греко-католицьке духовенство благословило воїнів Української галицької армії на збройний захист своєї Батьківщини [37]. Церква, в міру своєї активної участі в українському націотворчому процесі, фактично сама була вкрай важливою складовою українського національного руху.

3. Церква і національний рух в 20-30 рр. в основному були близькі до взаємовизнання й узгодження ідеологічних засад одне одного. Соціальна доктрина ГКЦ трактувала патріотизм і націоналізм (подібно як і усі інші явища суспільно-політичного життя) як позитивні суспільні чесноти, якщо

вони засновувались або, принаймні, не суперечили світоглядним та етичним засадам християнства. Ще в 1899 р. митрополит Андрей Шептицький таким чином з'ясовував відношення християнської Церкви до обов'язку відданості особи своїй батьківщині, який становить одну з основних засад патріотизму й націоналізму: "Християнин має любити всіх людей, але се не перешкоджає, що найпершою любов'ю має любити свою родину і свою вітчизну. І як любов ближнього не противиться любові до родини, так і не противиться любові вітчизни. Християнин може і повинен бути патріотом, але його патріотизм не може бути ненавистю і не сміє накладати обов'язків, противних вірі" [51: 14]. З свого боку, більшість українських суспільно-політичних організацій, окрім партій та організацій лівої соціалістичної течії, офіційно визнавали авторитет християнської релігії і традиційних християнських Церков у духовному житті українського народу. Зокрема, в програмі Українського національно-демократичного об'єднання, найвпливовішої легальної української партії у Галичині, в 1926 р. з цього приводу було сказано: "Приймаючи засади християнської моралі в основу духовного розвитку нації, партія обстоює науку і права Греко-Католицької Церкви в Галичині і Православної Церкви на інших українських землях" [42: 174].

4. Греко-католицький єпископат та представники поміркованого напрямку в українському національному русі мали близьке бачення тактики суспільно-політичної діяльності галицьких українців в 20-30 рр. Зокрема, вони спільно відстоювали необхідність легального, парламентського шляху забезпечення українських національних інтересів у межах соціально-політичної системи Польщі. Тогочасну суспільно-політичну позицію більшості духовенства значною мірою відображає програма Українського Католицького Союзу, укладена в 1930 р. митрополитом Андреем Шептицьким. В ній, зокрема, було сказано: "Стоячи на ґрунті легальності супроти держави, якої ми горожани, будемо <..> законними засобами здобувати для нашого народу щораз більшу освіту, культуру, добробут та права" [51: 803]. Варто зауважити, що така позиція духовенства відповідала його зобов'язанням, визначеним конкордатом Польщі з Католицькою Церквою 1925 р., дотримуватися повної політичної лояльності по відношенні до держави. Загалом в 20-30 рр. польська держава здійснювала потужний вплив на тогочасні взаємини Греко-Католицької Церкви та українського національного руху в Галичині. Ситуація, в якій ГКЦ у міжвоєнний період мала визначати своє ставлення до національного руху, була вкрай ускладнена. Церква, за влучним визначенням польського дослідника Анджея Земби, в цьому питанні опинилася між

вимогами лоялізму до держави, які накладав конкордат, та вимогами здійснення людських національних прав своїх вірних, які були справедливими у світлі християнської етики та соціальної доктрини Церкви [14: 41]. Також можна доповнити - Церква опинилась між загрозою репресій з боку держави через політичну нелояльність та загрозою втрати духовного авторитету серед своїх вірних через національну відчуженість. Відмінність позицій Церкви і українського національного руху або окремих течій у їх межах з окремих питань були причиною суперечностей та протистояння між ними. Зокрема, значними суперечностями в міжвоєнний період і особливо в першій половині 30 рр. були позначені взаємини Греко-Католицької Церкви і радикально-націоналістичної течії у національному русі. Пізніше, із цього приводу один з активних діячів ОУН в 30-40 рр. Зиновій Матла згадував: "Українське революційне підпілля, визнаючи велику позитивну роль релігії у житті нації, <..> бажало свою роботу узгіднити з Українською Католицькою Церквою, щоб тим способом запобігти мимовільним конфліктам чи непорозумінням. А підстави до таких непорозумінь були. Націоналізм, націоналістична ідеологія шукала свого опертя в різних філософічних системах, як от волюнтаризм Шопенгауера, у філософічних науках Ніцше... У своїй практичній роботі не раз українське підпілля послуговувалося насильством, карало смертю людей, ба навіть одверто і гостро виступало проти деяких потягнень Церкви. <..> Отже, існували такі речі, що їм Церква мусіла протиставитися і протиставлялася..." [27: 1453].

Головною причиною суперечностей між церквою і ОУН у міжвоєнний період, на нашу думку, була розбіжність позицій обох сторін щодо застосування збройної боротьби у формі терору проти польського окупаційного режиму. Єпископат ГКЦ офіційно неодноразово засуджував протипольський збройний терор ОУН як такий, що суперечить християнській етиці. Зокрема, в 1931 р. у спільному посланні греко-католицьких єпископів із приводу так званої "пацифікації" було сказано: "...Уважаємо роботу підпалів за морально злу, противну Божому закону, а через це й нашому народові... Підпалючі й усякого рода замаховці, це люди, що не слухають голосу Христової Церкви..." [51: 481]. В 1934 р. митрополит Андрей Шептицький у своїй відозві з приводу вбивства бойовиком ОУН як національного зрадника директора української гімназії Івана Бабія стверджував: "Злочин все є злочином... Святій справі не можна служити закривавленими руками..." [51: 466].

З іншого боку, митрополит прилюдно визнавав: "В практиці можна знайти в кожній державі чимало законів, які не завсігди обов'язують католиків... Не є виключені випадки,

коли католики можуть тим законам і тим владам противитися. <..> Всі закони, противні Божому і природному закону, всі закони несправедливі і для громадянства чи народу шкідливі, не є в очах католицької доктрини (науки) обов'язуючими законами..." [55]. Можна припустити, що в даному випадку митрополит міг мати на увазі заходи незбройного чи ненасильницького опору, які мали місце в тогочасній політичній практиці у світі (зокрема, із певним успіхом використовувались індійським національно-визвольним рухом) та в самій Галичині (бойкот галицькими українцями парламентських виборів у Польщі в 1922 р.). Однак таке загальне твердження Шептицького в очах тогочасного українського суспільства могло служити певним виправданням революційної боротьби ОУН. Це, до речі, зауважив у приватному листі до митрополита єпископ Григорій Хомишин [50: Ф. 358. - О. 1. - С. 164]. Зі свого боку, ОУН використовувала ці слова Шептицького для обґрунтування своєї позиції [59].

В тогочасній соціальній доктрині Католицької Церкви проблема відношення Церкви до застосування збройної боротьби з метою національного визволення була з'ясована наступним чином. Католиків зобов'язувала лояльність супроти державної влади. Однак, якщо суспільно-політичний лад не відповідав засадам християнської моралі і загальним спільним інтересам усіх громадян держави, то громадяни, у випадку відсутності інших засобів, мали право шляхом збройного повстання виступити проти державної влади з метою відновлення справедливості. В останньому положенні збройна національно-визвольна боротьба, як вияв самооборони громадян проти насильства держави, знаходила виправдання у світлі християнської етики та соціальної доктрини Церкви [41: 65-71]. В енцикліці папи Лева XIII "Diuturnum illud" 1881 р., визначальному правовому документі Католицької Церкви, з цього приводу було сказано: "Керманічі держав, яких воля стоїть в суперечности з волею й правами Бога, переступають межі своєї влади. Відтоді їх влада тратить обов'язуючу силу..." [59]. Відомі греко-католицькі ідеологи, публіцисти, зокрема о. д-р Микола Конрад [19;10], о. д-р Константин Чехович [52: 22-23], о. Йосип Осташевський [30], у своїх статтях також стверджували, що в разі неминучості збройна боротьба в обороні національних інтересів, за національне визволення допускається християнською етикою і суспільною наукою Церкви. Керуючись такими засадами, в часі першої світової війни Бельгійська католицька Церква на чолі з кардиналом Мерсьє та Польська католицька Церква на чолі з єпископом Бандурським благословили збройний національно-визвольний рух. До речі, подібним чином в 1918-19 рр. ГКЦ на чолі з митрополитом Шептицьким духовно благословила

воїнів Української галицької армії на збройний захист своєї батьківщини проти польської агресії [37].

Однак в період утвердження панування польської держави в Галичині в 20-30 рр. єпископат ГКЦ офіційно засуджував спроби ОУН шляхом збройного терору, організації революційного повстання здобути національне визволення. Наведена вище відмінність позицій Церкви є відповідною відмінності державно-політичних ситуацій, в яких ці позиції були проголошені. Можна припустити, що тогочасна позиція Церкви щодо застосування збройних засобів з метою національного визволення зумовлювалась не лише релігійними а й політичними причинами. На думку польського дослідника Анджея Земби, протиревольційна, протитерористична позиція вищого греко-католицького духовенства в міжвоєнний період була спричинена не тільки конкордативними зобов'язаннями Церкви дотримуватись політичної лояльності до діючого державного режиму та репресивним тиском польського уряду, але також раціональним політичним розрахунком. Єпископи ГКЦ, правдоподібно, вважали, що галицькі українці найближчим часом не мають шансів шляхом збройного повстання вибороти державну незалежність, з огляду на очевидну військово-політичну перевагу Польщі та існуючу несприятливу міжнародну ситуацію. Ще гіршим варіантом для галицьких українців аніж польську окупацію, у випадку потенційного розвалу Польської держави, вони вважали загрозу захоплення Галичини атеїстичним більшовицьким режимом. Тому єпископи відстоювали легальний, парламентський шлях захисту національних інтересів галицьких українців в межах політичної системи Польщі і вбачали можливість міжнаціонального примирення поляків та українців у пошуку компромісу на основі спільних для обох народів християнських вартостей [14: 41].

Свою позицію з цього приводу єпископ Григорій Хомишин висловлював так: "Ми не сміємо зречися ідеї власної держави, але не сміємо також її будувати тільки в фантазії, без відповідного приготування і відповідних сил... Сяк чи так ми таки опинилися б у чужій державі, бо не змогли би створити так сильної держави, яка могла би припинити наїзд сеї чи другої сусідки... Практичний розум каже нам, що стоячи на ґрунті повної лояльності, маємо тим самим право домагатися від держави всіх нам належних і конечних прав до правдивого нашого культурного розвитку... Всякого рода тайні організації й саботажі може якраз на руку шовіністичним чинникам польської суспільности, щоб мати притоку до більших репресій..." [46: 11,26-31]. "Поляки чейже не дадуться вистріляти як воробці, а як сильніші під кожним оглядом зареагують і нас до решти згноблять" [47: 170]. В

30 рр. єпископ Хомишин був неформальним провідником та фундатором Української католицької народної партії (пізніша назва цієї партії - Українська народна Обнова), яка відстоювала створення української територіальної автономії в межах Польської держави. Проте деяка частина греко-католицьких священників не поділяла такої позиції єпископату і таємно співпрацювала з ОУН, підтримуючи її діяльність. Зокрема, о. Ярослав Чемеринський був одним з її провідних членів в середині 30 рр. [28: 273-74]

Діячі ОУН, які вважали збройну боротьбу єдиним справжнім шляхом до національного визволення, гостро засуджували протиревольційну, протитерористичну позицію духовенства як шкідливу для українських національних інтересів. Вони прилюдно трактували її як політично, а не релігійно вмотивовану, та в своїй суті угодовську щодо Польської держави. В 1932 р. в пресовому органі ОУН "Український голос" з цього приводу було сказано: "Ми за клич: Добро Церкви - добро Нації! - але рішучо поборюємо і поборюватимемо всякі намагання втягнути Церкву до реально-автономічної гри різних обмежених умово філістрів й духових рабів..." ОУН вимагала від Церкви повної підтримки своєї революційної позиції в національно-визвольній боротьбі: "В час, коли якраз добро нації вимагає спрямування усіх творчих сил в напрямі боротьби за підстави і цілі їх творчого буття єдиноправильним і єдиноможливим шляхом, вказуваним українськими націоналістами, то Церква, під загрозою звернення народних мас проти неї, не сміє ступати на шлях дефетизму і повної капітуляції, шумно названих "реальною політикою"... Церква повинна стати захитницею і пропагаторкою визвольницької ідеї з-під кривавого большевицького чи іншого супостата, активним співтворцем у національно-державному будівництві" [59].

Суперечності між ГКЦ і ОУН в міжвоєнний період щодо виправданості застосування збройної терористичної боротьби як засобу національного визволення мали всі ознаки не так політичного, як ідеологічного протистояння. Кожна із сторін протистояння, а перш за все Церква, намагалась обґрунтувати свою політичну позицію авторитетними світоглядними і етичними засадами християнської релігії. На існуванні суттєвих світоглядних і етичних розбіжностей між Греко-Католицькою Церквою і радикально-націоналістичною течією та, ширше, між християнством і радикальним націоналізмом в міжвоєнний період особливо наголошували представники Церкви, тоді як радикальні націоналісти переважно заперечували їх.

Вище греко-католицьке духовенство вбачало в терористичній збройній боротьбі ОУН порушення етичних засад християнської релігії, втілення принципу "мета виправдовує засоби", "пересадний" і "шкідливий" патріотизм. Щодо цього митрополит Шептицький зазначав: "Божий закон не був би Божим, якщо який-небудь політичний огляд міг би спинювати його силу... Наука, що від усіх обов'язків увільнює і всі злочини дозволяє на службі Батьківщині, - це наука тим страшніша і тим небезпечніша, чим більше може видаватися гарною і благородною. Така наука в наших часах баламутить і зводить на бездоріжжя нашу молодь" [54]. З свого боку, діячі ОУН однозначно відкидали такі звинувачення Церкви як неправдиві та політично умотивовані: "Католицька наука розтрішає національний і соціальний спротив. І тому говорити, що нібито засади українського націоналізму незгідні з католицькою релігією, можуть лише ігноранти і невдачники, що <..> надуживають плащика католицизму для прикриття наготи своєї вбогої душі філістра, бажання вигоди (опортунізм), наживи.." [59]. Протилежно, оунівці проголошували збройну боротьбу вірним способом виконання особою свого християнського обов'язку перед Батьківщиною. В 1932 році в підпільному "Бюлетені Крайової ексекютиви ОУН" щодо цього зазначалося: "Одиниці, гинучи і т.п. за спільноту, сповняють своє завдання тут, ради досягнення ідеалу там... «А гинуть люди?», «Вбивства?!» Це не важно! Це тільки форми боротьби!.. «Не мир, а меч приніс я вам» - сказав Христос і тими словами перевищив усе й перекреслив усе: спокій, вічний мир і тим подібні нісенітниці" [16].

В 1935 р. провідний ідеолог українського радикального націоналізму в Галичині Дмитро Донцов опублікував збірку пастирських послань бельгійського кардинала Католицької Церкви Мерсьє, який в період німецької окупації Бельгії під час Першої світової війни своїми пастирськими посланнями підтримував бельгійський національно-визвольний збройний опір та проголосив патріотизм найвищим виявом християнської чесноти милосердя [2]. Донцов вказував галицьким українцям на цей чужонаціональний досвід узгодження християнства і націоналізму, Церкви і національного руху як на приклад, що має бути наслідуваний українськими християнськими Церквами та перш за все ГКЦ в Галичині. На жаль, зазначав Донцов, греко-католицькому духовенству бракує "власних кардиналів Мерсьє", і закликав "не йти за гробами повапненими і розрізняти науку Церкви" від угодовської позиції греко-католицького духовенства, яка з першою немає нічого спільного [9: 276,286].

Предметом гострої критики Церкви стала не тільки політична практика, збройна терористична діяльність ОУН, але також її ідеологічна програма, теоретичні засади радикального націоналізму. Духовенство перш за все вбачало і засуджувало в них тенденцію до абсолютизації вартості нації, ставлення нації та її інтересів найвищим критерієм моралі та світогляду. В цьому вони вбачали підваження і заперечення безумовного авторитету світоглядних та етичних засад християнської релігії, які мають безроздільно панувати в усіх сферах життя особи і суспільства. Єпископ Григорій Хомишин з цього приводу зазначав: "Правдивій <..> любові свого народу різко противиться націоналізм, видумка послідніх часів, що ставить нарід як найвисшого суверена, детронізує абсолютний авторитет Бога, нехтує незломні засади об'явленої надприродної віри, <..> впроваджує горячку шовінізму... Сей звихнений, шкідливий і затроєний націоналізм став у нас новою релігією, подібно як у большевиків матеріалізм. "Україна понад все" - се догма нашого націоналізму. Справи віри, Церкви і релігії не мають взагалі значіння, або зійшли на другий плян, з ласки ще толеровані по традиції або звичаю..." [47: 8,16]

Ідеологія націоналізму, покладена в основу політичної програми Організації українських націоналістів, справді була близькою до абсолютизації нації як найвищої суспільної і загалом людської вартості та її інтересів, відтак мала тенденцію до релятивізації усіх інших позанаціональних вартостей: особистих, групових, чужонаціональних інтересів та понаднаціональних універсальних засад. ОУН відстоювала необхідність застосування будь-яких ефективних засобів для здобуття національної державності. В програмних постановках Першого Великого Збору ОУН з 1929 р. зокрема проголошувалось: "Українська Нація є вихідне заложення кожної чинності та метове назначення кожного прямуювання українського націоналізму... Нація є найвищий тип людської спільноти... На шляху власного самоздійснення в формі найбільшої інтенсивності історичного значення нація чисельно збільшує запас своїх біофізичних сил на поширеній рівночасно територіальній базі..." [31: 3-4,3-47; 24; 28; 58] "10 заповідей українського націоналіста", офіційного світоглядного і етичного кодексу члена ОУН, зокрема, наказували: "Не заважаєшся поповнити найбільшого злочину, якщо цього вимагає добро справи" (7 заповідь); "Змагатимеш до поширення сили, слави, багатства й простору Української держави навіть шляхом поневолення чужинців" (10 заповідь) [28: 126-127].

Розробка і популяризація ідеології радикального націоналізму в Галичині в 20-30 рр. великою мірою була заслугою діяльності Дмитра Донцова. В 20 рр. він розвинув власну ідеологічну концепцію "чинного націоналізму", яка суттєво вплинула формування ідеології ОУН та світогляду більшості провідних членів організації в міжвоєнний період. Щодо ролі Донцова у формуванні ОУН один з тогочасних провідних членів організації Степан Ленкавський пізніше згадував: "Щоб протиставитись ворожій ідеології і політичним концепціям легальних партій, новий політичний рух, під дуже міцним впливом Дмитра Донцова, знайшов головні напрямні передусім нової націоналістичної ідеології..." [22: 406]. "Чинний націоналізм" Донцова абсолютизував національну спільноту та ідею її всестороннього необмеженого саморозвитку. Донцов стверджував: "Національна ідея, що хоче жити, має одверто голосити свій остаточний ідеал власновладства супроти зовнішніх, так як проти внутрішніх сил, що сковують її енергію.. На те все треба глядіти з точки зору власновладства і могутності нації.. [8: 327-8]. Добре є все, що зміцнює силу нації, зле, що таку силу підриває... [8: 269- 70].

Головними підставами "чинного націоналізму" Донцов проголосив "волю нації до життя, до влади, до експансії", "стремління до боротьби та свідомість її конечності", "аморальність" та "творче насильство" "ініціативної меншості", що творить історію. Світоглядне та етичне ядро "чинного націоналізму" складають в основному ключові елементи філософських теорій А.Шопенгауера, Ф.Ніцше та соціал-дарвінізму. [8: 209-300; 36]. Ідеологічна концепція "чинного націоналізму" Донцова стала об'єктом особливо категоричного багаторічного поборювання ГКЦ та католицької суспільної течії на сторінках періодики. Один з їх представників в 1934 році дав ідеології Донцова таку прилюдну характеристику: "Злочинний ніцшеанський світогляд ширить отой ідеолог під фірмою націоналізму. Ні, його націоналізм - це не є націоналізм, а щось якраз протилежне. Справжній націоналізм - <..> сполука релігійних почувань з національними, а не ставлення між ними вражди, це піднесення особистої й громадської моралі на найвищий рівень, а не аморальність у всіх діяннях, <..> це світогляд з Богом і його заповідями, бо тільки такий світогляд може справді обновити й відродити Націю" [43: 72-73]. Радикальні націоналісти виразно не протиставлялися християнській релігії та Церквам та однозначно заперечували подібні звинувачування представників ГКЦ та католицького суспільного руху. Дмитро Донцов, незважаючи на тривале пропагування ціннісно таки чужого, в певних засадах,

християнству "чинного націоналізму", одночасно підкреслював необхідність зближення між Церквою і націоналізмом, оскільки: "Похід проти Церкви є рівночасно і похід проти нації", а "Церкві потрібне збереження відпорної сили нації" [10: 80].

В 1937 році у "Вістнику", журналі редагованому Донцовим, була вміщена така реакція на закиди греко-католицьких критиків щодо протихристиянського змісту деяких теоретичних засад та практичних заходів радикально-націоналістичного руху: "На націоналізм кинена анатема <..> з неодних солодких уст проповідника і мораліста... В чім мізерність і обридливість отої філософії? Просто: візантійці (чит. толстовці), чи вони "православні" чи "католики" - чужі християнізмові, чужі католицизмові (західному) і чужі всякій Божеській вірі... Вони ні християни, ні патріоти." Автор цієї статті, М. Сухий (можливо, це псевдонім самого Донцова), так розв'язував проблему співвідношення християнської релігії і націоналізму: "Чи тут є що годити? Ні. Тут можна виклясти як Новозорянський змій або вірити, т. зн. [то значить] бути і християнином і націоналістом нерозривно в серці... Розділу на дві віри нема. Є тільки дві форми здійснювання волі Бога між нами..." [38: 76]

Програма ОУН в релігійному питанні декларувала свободу релігійної совісті, хоч і виступала за утворення самостійної української національної Церкви та обмеження свободи освітньої діяльності конфесій, що проявляють денационалізуючі впливи [31: 14-15]. При характеристиці ставлення ОУН до християнської релігії та українських традиційних Церков важливо враховувати вже згаданий вище факт, що багато провідних членів організації були синами греко-католицьких священників і тому Церква мала суттєвий вплив на формування їхнього світогляду. Діячі ОУН намагались підкреслювати відповідність ідеології націоналізму засадам християнської релігії. Зокрема, євангельське твердження Христа: "Більшої від цієї любові ніхто не має, як та, коли хто життя своє кладе за друзів" - популяризувалося ними як християнське обґрунтування націоналізму [6: 54]. З другого боку, оунівці намагались популяризувати таке розуміння релігії, християнства та його співвідношення з націоналізмом, в якому особлива, а деколи навіть головна вага надавалася нації та націоналізму. Зокрема, в 1932 р. в підпільному "Бюлетені Крайової ексекютиви ОУН" в Галичині проголошувалось таке співвідношення християнства і націоналізму: "Нація - найвища колективна воля, <..> єдиний, найвищий синонім волі Абсолюта... Всеціле віддання одиниці ідеї збереження і

охорони збірності нації - це найкращий шлях як особистого вдовілля тут, так і осягнення найвищого ідеалу християнського життя...Через націоналізм до Абсолюта! Отже цих двох понять - націоналізму і релігії не відмежовуємо, а навпаки, зідентифіковуємо..." [16].

В цьому ж 1932 р. в головному пресовому органі ОУН "Розбудові нації" з цього приводу було сказано: "Релігійний інстинкт є вроджений усім народам, але форма в яку він виливається є витвором людей... Кожна нація відчуває релігійні поняття на свій лад... Обов'язком Церкви є сповняти національним змістом і признати національну досконалість за один етап до досконалості вічної" [25: 281]. Тогочасна популярність такого світоглядного розуміння співвідношення християнської релігії та націоналізму серед членів ОУН в 1933 р. була відображена у змісті одної з резолюцій IV всестудентського конгресу у Львові, загального з'їзду українського студентства на території Польщі. В ній українське студентство, що в своїй більшості перебувало під ідеологічним і організаційним впливом ОУН, проголошувало: "Українське студентство кладе в основу свого відношення до християнської релігії взагалі і до католицької зокрема засади ідеології українського націоналізму... Християнська релігія <..> має великі морально-духовні вартості, <..> коли їх будеться розуміти й оцінювати під кутом добра української нації" [40]. Ця студентська резолюція викликала категоричне засудження духовенства ГКЦ: "Ставити засади ідеології українського "націоналізму" як основу відношення <..> до християнської релігії <..> в оцінюванні не по думці Католицької Христової Церкви, лише під кутом добра українського народу в розумінні того ж "націоналізму", є явним безбожництвом; бо це значить ставити націю понад Бога, а не Бога понад націю..." [18].

Очевидно, саме на противагу радикальному націоналізму як ідеології та суспільно-політичному рухові частина греко-католицького духовенства і католицького суспільного руху під покровительством митрополита Андрея Шептицького розвинули та популяризували в міжвоєнний період ідеологічну концепцію "християнського націоналізму" чи "християнського патріотизму". В 30 рр. "християнський націоналізм", за активної підтримки духовенства, поступово розвивався в напрямку перетворення з ідеологічної концепції з незначною кількістю прихильників, переважно інтелектуалів, у ширшу ідеологічну та організаційну течію в межах католицького суспільного руху в Галичині в цілому. В 1933 р. "християнсько-націоналістичний світогляд" був проголошений офіційною ідеологічною платформою "Католицької Акції Української Молоді" (далі - КАУМ) (з 1937 р. - КАУМ

"Орли"), найпотужнішої молодіжної організації католицької течії в Галичині [32: 38].

Ідеологічна концепція "християнського націоналізму" проголошувала християнську релігію, християнський світогляд та етику найвищим добром нації, єдиною основою для її державного відродження і розвитку, а націю - найвищою із земних вартостей. Ідеологи "християнського націоналізму", спираючись на думки християнських теологів, св. Августина та св. Томи Аквінського засновували націоналізм на християнській заповіді любові ближнього, з якої походить обов'язок поліпшити долю найближчих ближніх, себто членів того самого народу, мешканців тієї самої землі, боронити їх від небезпек навіть своїм життям, радісно вмирати "за друзі своя" [17: 18-20].

В організаційному бюлетені КАУМ було дано таке пояснення "християнсько-націоналістичного світогляду": "Сполука цих двох елементів уявляє собою величню синтезу любови Бога й України та підпорядкування всього іншого цим двом вартостям. Очевидно правильний ієрархічний порядок вартостей є з'ясований християнською етикою... Серед усіх дочасних природних вартостей нація займає перше місце, а її інтерес є важніший від інших... Християнсько-націоналістичний світогляд <..> заступає органічну будову людської суспільности та ясно означає соціологічний порядок: одиниця, родина, нація, людство..." [15]. Отець Гавриїл Костельник, доктор богослов'я, окреслюючи проблеми співвідношення націоналізму і християнства та співвідношення в ідеології націоналізму світоглядних, етичних та суспільно-політичних засад, в 1935 р. писав: "В останньому десятилітті теперішнього століття витворився, а властиво щойно витворюється подекуди в Європі неонаціоналізм (фашизм в Італії, гітлеризм в Німеччині, донцовізм у нас). Цей націоналізм має свою власну метафізику і свою власну політику... Метафізика речників неонаціоналізму, коли добре їй приглянутися, показується як нехристиянська, а навіть поганська. Чисто релігійні, скажемо тут, небесні вартості, вона бере тільки як один із засобів досягнення національних цілей... Але ж ця неонаціоналістична метафізика сама не є націоналізмом, не є конститутивним складником націоналізму, бо таким може бути тільки якась така прикмета, що є спільна бодай моральному загалові даного народу... Отже в рядах націоналістів дійсно можуть бути члени зо справжньою християнською, чи навіть католицькою вірою... Для здорового націоналізму, як взагалі для життя, не може бути кращої і могутнішої релігійно-моральної метафізики як Христова віра

і етика..." [21: 104] Суперечності позицій Греко-Католицької Церкви і ОУН в першій половині 30 рр. спричинили досить гостре протистояння між ними в боротьбі за вплив на суспільство, і особливо на молодь, яке вийшло за межі полеміки в періодиці. Зокрема, в 1933 р. ОУН проголосила бойкот організованого Церквою масового з'їзду української молоді "Українська молодь Христові" у Львові, з нагоди 1900 річниці воскресіння Христа. Безпосередньою метою цього з'їзду було утворення молодіжної католицької організації КАУМ. Це мало сприяти посиленню впливу ГКЦ на тогочасну українську молодь, яка в міжвоєнний період була головним джерелом кадрів керівного і низового рівня для ОУН. В умовах гострих суперечностей з Церквою та легалістичним напрямком в українському національному русі щодо застосування збройного терору і здійснення революційного шляху національного визволення, провід ОУН в Галичині вирішив відкрито протиставитись таким намірам духовенства і бойкотувати з'їзд як політичний захід, що спрямований на зміцнення угодовських настроїв серед галицьких українців. Бойкот з'їзду "Українська молодь Христові" в своїй більшості підтримало тогочасне українське студентство, яке в перебувало під впливом ОУН. В прийнятих резолюціях IV Всестудентського конгресу українських студентів в Польщі щодо бойкоту цього з'їзду між іншим стверджувалось: "Український католицизм як суспільно-політичний рух <..> не відповідає дійсним потребам та вимогам української нації, та загально в своїх суспільно-політичних потягненнях є шкідливий" [40].

З свого боку Церква відкинула звинувачення ОУН щодо політичного призначення з'їзду та закликала націоналістичну молодь взяти активну участь в цій "релігійно-національній маніфестації" і тим довести, що "наш націоналізм немає нічого спільного з большевицьким безбожництвом комсомолу" [20]. Частина духовенства та католицького суспільного руху трактували бойкот ОУН з'їзду як вияв її загально протирелігійної та протикатолицької позиції та можливу провокацію комуністів [26]. Під їх впливом конфлікт між Церквою і ОУН щодо з'їзду "Українська молодь Христові" на значну частину галицьких українців справив дуже негативне враження як спровокований нерозважливою націоналістичною молоддю прояв можливого загрозливого світоглядно-релігійного протистояння в українському суспільстві.

Проголошення ОУН бойкоту організованого Церквою з'їзду молоді не вплинуло суттєво на його масовість та в цілому успішний перебіг. Проведення з'їзду, у якому взяло участь близько 100 тис. осіб, підтримала переважна

більшість громадських і політичних організацій галицького суспільства. "Українська молодь Христові" стала демонстрацією потужних організаційних можливостей ГКЦ та її високого, заснованого на релігійних почуттях, суспільного впливу, з яким складно конкурувати іншим, і в тому числі політичним організаціям [29]. В другій половині 30 рр. протистояння між Греко-Католицькою Церквою і ОУН, апогеем якого був конфлікт навколо з'їзду "Українська молодь Христові", пішло на спад. Від 1934 р. терористична діяльність ОУН, після успішного замаху на міністра внутрішніх справ Польщі та наступного ув'язнення переважної частини найбільш революційно настроєного проводу організації в Галичині, на тривалий час була припинена і до кінця 30 рр. ніколи не досягала попереднього рівня. Внаслідок цього суперечність між Церквою і діячами ОУН щодо застосування збройного терору втратила свою попередню гостроту. Тим більше, що ОУН, як показав розвиток її протистояння з польською державою в 30 рр., в той час виявилась насправді неготовою до успішного здійснення революційної тактики для здобуття національного визволення [28].

Важливу роль у зниженні конфліктної напруги у взаєминах між ГКЦ і ОУН, на нашу думку, відіграло усвідомлення представниками обох сторін шкідливості такого протистояння для досягнення своїх суспільних релігійних чи політичних цілей та інтересів українського суспільства в Галичині в цілому. Відкритий конфлікт в 1933 р. навколо з'їзду "Українська молодь Христові" дав нагоду кожній з сторін, а перш за все ОУН, відчутти можливість його негативного впливу на ступінь власного суспільно-політичного авторитету серед галицьких українців. Тимчасовість різкого протистояння між Церквою і радикальними націоналістами вирішальною мірою зумовлювалась самим змістом суперечностей між ними. Ці суперечності, на нашу думку, незважаючи на їх об'єктивне підґрунтя та видиму категоричність, мали все-таки тактичний, а не стратегічний, антагоністичний характер. І Церква, і ОУН в цілому взаємно визнавали і підтримували головні вартості та цілі кожної з сторін: ідею української національної державності та засади християнської релігії та традиційних Церков. Їм обом було притаманне переконання про засадничу єдність Церкви і нації та хибність шляху, спрямованого на протистояння між ними. На цьому тлі існуючі розбіжності між обома сторонами справді були другорядними і не настільки суттєвими, щоби привести до повного і тривалого протистояння та розірвання будь-яких позитивних відносин між ними. Однак ці суперечності були достатньо суттєвими, щоби через відкрите, переважно полемічне

протистояння значною мірою каталізувати процеси узгодження відмінних засад і позицій Церкви і ОУН.

Зокрема, розвиток "християнського націоналізму" в 30 рр. великою мірою був реакцією Греко-Католицької Церкви на ріст впливу радикально- націоналістичного руху серед галицьких українців. Це можна оцінювати не тільки як прояв намагання духовенства протиставитися поширенню впливу ОУН, а й як крок ГКЦ назустріч українському націоналізму в цілому, як прояв визнання нею головних засад націоналістичної ідеології та їх засадничої узгоджуваності із засадами християнської релігії. Важливо зазначити, що ідеологи "християнського націоналізму", подібно як значна частина греко-католицького духовенства в 30 рр., виразно відстоювали християнське право народу на збройний захист своїх національних інтересів: "Християнська етика дозволяє справедливую війну. Подібно як в обороні особистої власності і чести можна уживати засобів фізичної сили, так само в обороні нації і в обороні Божої справи" [52: 23]. Цим теоретичним визнанням вони сприяли усуненню чи не головної причини конфлікту між Церквою і ОУН - суперечності щодо правомірності і моральності застосування збройного терору як засобу національного визволення.

З іншого боку, є підстави стверджувати, що впродовж 30 рр. радикальні націоналісти, можливо також під впливом греко-католицької критики, поступово еволюціонували в бік більшої ідеологічної відповідності засадам християнської релігії. Важливим чинником в цьому було усвідомлення ними великої ваги традиційних християнських Церков в суспільному житті українців, а відтак - в процесі національного визволення. Зокрема, Дмитро Донцов наприкінці 30 рр. розвинув нову ідеологічну концепцію націоналізму - "національного традиціоналізму". В ній традиційна християнська релігія та Церква займають місце головних духовних джерел національного руху та життя українського народу. У основу оновленої ідеології націоналізму Донцова були покладені світоглядні та етичні засади християнської Церкви княжих і козацьких часів, коли Церква і народи не тільки словом, а й мечем відстоювали Богу і свою національну правду [7: 47]. Виявом прагнення ОУН до ідеологічного узгодження з християнською традицією і ГКЦ, можна припускати, було суттєве оновлення змісту "10 заповідей українського націоналіста", офіційного світоглядного і етичного кодексу члена ОУН, яке відбулося за різними свідченнями в другій половині 30 рр. на початку 40 рр. Зокрема, в "Сьомій заповіді" - "Не заважаєшся поповнити найбільшого злочину, якщо цього

вимагає добро справи" слова "найбільший злочин" були замінені словами "найнебезпечніший чин" [28: 126-127].

Значущим для оцінки атмосфери взаємин ГКЦ та ОУН в другій половині 30 рр. видається той факт, що полковник Андрій Мельник, який очолив ОУН в 1939 р., попередньо кілька років був провідником організації КАУМ "Орли", яка вела свою діяльність під загальним керівництвом митрополита Шептицького на засадах "християнського націоналізму" [11]. Напруження у взаєминах Греко-Католицької Церкви і українського національного руху в 20-30 рр. були виявом складного процесу співвідношення та взаємоузгодження позицій обох сторін, їх ідеологічних засад, цілей, інтересів та їх місця в тогочасному суспільно-політичному житті галицьких українців. Характерно, що унаочнюють труднощі цього процесу непрості взаємини між полярними та радикальними течіями і групами, що існували в досліджуваній період в межах кожної із сторін: і Церкви, і національного руху.

Важливо зазначити, що український досвід в цьому питанні не є унікальним. В історії більшості європейських народів впродовж ХІХ-ХХ ст. були моменти, позначені ростом суперечностей і протистоянням між Католицькою Церквою і націоналістичними рухами. В 20-30 рр., зокрема, в дусі гострого протистояння розвивались відносини між Католицькою Церквою і фашизмом в Італії, та Католицькою Церквою і націонал-соціалізмом в Німеччині. Ці конфлікти, до речі, мали певний відгомін в Галичині і частково могли впливати на тогочасний розвиток взаємин ГКЦ і ОУН. Суперечності і протистояння між Церквою та радикально-націоналістичною течією в міжвоєнний період, поза сумнівом, не могли підірвати переважно позитивний характер тогочасних взаємин між Греко-Католицькою Церквою і українським національним рухом в Галичині, зумовлений цілим комплексом чинників як національно-політичного, так і релігійно-конфесійного змісту, окреслених на початку цієї статті. Як вже було сказано, греко-католицизм та українська національна ідея склали основу тогочасної ідентичності галицьких українців і взаємопосилювали одне одного у їх протистоянні з іншими національними та конфесійними спільнотами. Це зумовлювало стабільну близькість інтересів Церкви і національного руху та спонукало їх до порозуміння і співпраці навіть за умови значних розбіжностей. Мабуть, обставини українського національного існування під владою Польщі в міжвоєнний період не були вкрай ворожими, якщо допускали можливість існування значних суперечностей і прилюдного протистояння у взаєминах між ГКЦ та ОУН. В наступне десятиліття, 40 рр., в суворих умовах національного виживання та опору українців

жорстоким нацистському та комуністичному режимам, ці проблеми виразно втратили актуальність. В боротьбі з безбожницьким московським большевизмом ГКЦ і ОУН міцно поєднали свої зусилля. В 1940-50 рр. значна кількість греко-католицьких священників були військовими капеланами в Українській Повстанській Армії. ОУН дієво виступила проти насильної ліквідації московським режимом ГКЦ і підтримувала греко-католицьке духовенство, яке було примушене вести свою душпастирську діяльність у підпіллі.

Джерела та література

Бондаренко К. Фашизм в Україні. До історії проблеми // Українські варіанти. - 1997. - Ч. 2. - С. 74-83.

Варнак Д. Кардинал Мерсіє - оборонець народу // Книгозбірня Вістника.- Львів, 1935. - №1(5). - 67 с.

Великий А. З літопису Християнської України. - Рим: Вид-во оо. Василіян, 1977. - Т.IX. - 304 с.

Голубенко І. Греко-католицька церква і національно-визвольний рух в західно-українських землях (30-40 рр. ХХ ст.) // Церква і соціальні проблеми. - Львів. - 1993. - С. 288-98.

Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ-ХХ століття. - Київ: Генеза, 1996. - 356 с.

Д. Ш. Мораль християнізму й націоналізму // Хрест Меча. - 1937. - Ч. 2-3. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій. - Львів: Квартальник Вістника. - 1938. - Ч. 1. - 87 с.

Донцов Д. Націоналізм. - Лондон; Торонто: Українська видавнича спілка, 1966. - 363 с.

Донцов Д. Про актуальні річи // Літературно-науковий вістник. - 1932. - Ч. 3. - С. 265-87.

Донцов Д. Церква і націоналізм // Літературно-науковий вістник. - 1924. - №5-6. - С. 75-82.

З життя "Орлів" // Українське юнацтво. - 1939. - Ч. 1.
Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту // Сучасність. - 1995. - №2. - С. 70-76.

Зайцев О. Фашизм і український націоналізм (20-30-ті рр.) // І. Праві та Європа - 2000. - Ч. 16. - С. 86-104.

Земба А. Митрополит Андрій Шептицький і уряд другої Речі Посполитої Польщі у 1923-1939 рр. // Метрополія Нью Йорку служі Божому Андрееві у п'ятидесятиріччя його смерті. Ред. М. Галів. - Нью Йорк, 1996. - С. 36-54.

Ідеологічні напрямні Католицької акції української молоді // Готовсь. - 1935. - Ч. 8. Іполіт. Націоналізм і релігія // Бюлетень Крайової езекутиви ОУН. - 1932. - Ч. 7-8.

Ісаїв П. Католицький патріотизм і модерний націоналізм // На перекрою двох епох: найновіші світоглядні напрямки. - Львів: Бібліотека Дзвонів, 1938. - С. 17-25.

Конрад М. До Українського Католицького Студентства // Мета. - 1933. - Ч. 14.

Конрад М. Націоналізм і католицизм. - Львів: Бібліотека УКС, 1934. - 45 с.

Конрад М. Поклик до Українського Католицького Студентства всіх висших шкіл у Львові // Мета. - 1933. - Ч. 12.

Костельник Г. Змагання нової генерації за новий лад // Українське юнацтво. - 1935. - Ч. 7-8.

Ленкавський С. Націоналістичний рух на ЗУЗ та 1-ий Конгрес Українських Націоналістів // Євген Коновалець та його доба. - Мюнхен: Вид-во Фундації ім. Є. Коновальця, 1974. - С. 395-426.

Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. - Київ: Основи, 1994. - Т. 2. - С. 59-81.

Лисяк-Рудницький І. Націоналізм // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. - Київ: Основи, 1994. - Т. 2. - С. 237-49.

Ляхович Є. Церква і ми // Розбудова нації. - 1932. - Ч. 11-12. - С. 280-83.

Манівці "боротьби за володіння душами" // Мета. - 1933. - Ч. 36.

Матла З. Митрополит Шептицький і українське підпілля // Визвольний шлях. - 1984. - С. 1452-1455.

Мірчук П. Нарис історії організації українських націоналістів. - Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. - 639 с.

Національно-релігійна маніфестація // Діло. - 1933. - Ч. 115.

Осташевський Й. Націоналізм католиків // Мета. - 1937. - №15. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. - б.м., 1955. - 368 с.

Правильники для парохіяльного кружка КАУМ і його відділів. - Львів, 1933. - 52 с.

Свідзинський А. Це складне національне питання. - Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1994. - 68 с.

Сліпий Й. Шляхом обнови. - Львів, 1928. - 106 с.

Сміт Е.Д. Національна ідентичність. - Київ: Основи, 1994. - 222 с.

Сосновський М. Дмитро Донцов. Політичний портрет. - Нью Йорк; Торонто, 1974. - 419 с.

Степанюк Г. Участь греко-католицьких священників у військових підрозділах УГА // Історія релігій в Україні. - Львів: Логос, 1998. - С. 249-51.

Сухий М. Рецензія на Дмитра Штикала "Над світом сяє хрест меча". / Бібліографія // Вістник. - 1937. - Ч. 1. - С. 76-77.

Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький і національні проблеми // Варшавські українознавчі записки. - Варшава, 1989. - Зошит 1. - С. 194-207.

Три студентські анкети у Львові // Наш клич. - 1933. - Ч. 1. Тулюк-Кульчицький Д. Державна етика. (Католицька наука про державу). - Мюнхен, 1966.

Українська суспільно-політична думка у XX столітті. Упорядкували Т. Гунчак і Р. Сольчаник. - Б.м.: Сучасність, 1983. - Т. 2. - 426 с. Фавнізація українців і український контрнаціоналізм // Дзвони. - 1934. - Ч. 1. - С. 72-73.

Химка І.-П. Греко-Католицька Церква і українське національне відродження у Галичині 1772-1918 // Ковчег. - Львів, 1993. - С. 73-108.

Химка І.-П. Релігія і національність на Україні. II половина XVIII-XX століття // Belarus, Lithuania, Poland, Ukraine. The foundations of historical and cultural traditions in East Central Europe. - Lublin; Rome: Institute of East Central Europe, 1994. - С. 198-210.

Хомишин Г. Пастирське послання про політичне положення українського народу в Польській державі. - Львів, 1931. - 38 с.

Хомишин Г. Українська проблема. - Львів, 1932. - 192 с.

Христовий Український Народе! // Нове село. - 1938. - Ч. 31.

Целевич В. Народ, нація, держава. - Львів: Бібліотека УНДО, 1934. - 116 с.

Центральний державний історичний архів України у Львові. В основному документи фондів митрополита Андрея Шептицького (Ф. 358), Осипа Назарука (Ф. 359) та Митрополичого Ординаріату ГКЦ (Ф. 408).

Церква і суспільне питання. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. За ред. А.Кравчука. - Львів, 1998. - Т. 2. - Кн. 1-2. - 1090 с.

Чехович К. Генеза і суть націоналізму. Християнський націоналізм. - Львів: Бібліотека "Обнови", 1939. - 32 с.
Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ століття. // Записки НТШ. - Львів, 1991. - Т. ССХХІІ. - С. 111-46.

Шептицький А. Безбожність і аморальність // Христос наша сила. - 1933. - 2.07.

Шептицький А. Український католицький союз і політика // Мета. - 1932. - Ч. 14.

Budurowych B. Sheptyts'kyi and Ukrainian National Movement after 1914 // Morality and Reality. - Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1989. - P. 47-75.

Krawchuk A. Christian Social Ethics. The Legacy of Andrei Sheptyts'kyi. - Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1997. - 459 p.

Motyl A. The Turn to the Right: The Ideological Origins and Developments of Ukrainian Nationalism, 1919-29. - Boulder, 1980. - 212 p.

Quo vadis?... // Український голос. - 1932. - Ч. 28.

Матеріали

Взято

з

<http://www.bilous.idknet.com/news/vohni7.htm>